

חריקת נעלי הלבד

מאת חיים באר

סגורה בדלת אמותיה היה יחסה אל עולם החוץ מורכב למעלה מן הנראה לעין. הקורספונדנציה של דבורה בארון מסתכמת בקצת למעלה ממאה מכתבים מחמירים ומנומסים. מקומה נפקד מן היסודות האפיסטולרית שהיתה כה חביבה על הסופרים בני־דורה ש"עשאוה הן מדיום ספרותי הן אמי צעיר ראשון במעלה לרקימת יחי סיידיות. יוצא מן הכלל צרור מכתביה אל הבת השוכנת בבית־הולים בירושלים. חמישה־עשר מכתבים אלה, אותם היא כתבה כ"דבריה, מתוך גישוש, בלי משקפים והאותיות הן מטושטשות, רושמים בחוסר הסלקציה שלהם את חיי עוניה. נוגעים עד הלב. המים מ"הטנק נוזלים עוד; הנקודות דרו"שות כי בקרוב יצטרכו לקנות קמח; אל דיירת־המשנה מוניה בא איזה "הוא", רביזיוניסט לדע"תה, אם לא גרוע מזה וישב אצ"לה ארבע שעות.

ממרחק, מטווח־בטחון, היא מת"ברת עצמה אל העולם, שולחת ספר וצנצנת דבש כמתנה לידידה, מזמינה בזירות רבה אורחים, ממששת את קווי פניה של אחת מידידותיה, כדרך שעושים לתי־נוקת, ואומרת, הנה, הקו הזה, שוב לא יהיה קיים בעוד עשר שנים. מספרת חיה רוטברג: בז"מן ביקורי אצל דבורה השתדלתי לספר לה דברים מעניינים, ביהוד על טיולי בארץ — טיול על ה"הרמון, טיול להר אליהו וכ"ו, ופעם, כשסיפרתי לה על אחד מ"טיולי, שהיה ארוך ומעניין ביי"תר, אמרה בעניויות: "אני רק פעם אחת יצאתי לטיול, בפסח. הגענו לחיפה, לבית־מלון. היה ב"דעתנו לבקר בעמק. אך אהרונ"ביץ התקוטט עם בעל בית־המלון בשל איזה דבר של מה־בכך, ואני לא רציתי עוד להמשיך בנסיעה, אהרונ"ביץ עם בתי עלו על הכר"מל וטיילו כל אותו יום, ואני נשאיתי יחידה בבית־המלון. ישב"תי על המרפסת וראיתי כמה דקי"לים ואת הדשא הראשון, האביבי, שהיה כה ירוק ויפה..." מאז, ממשיכה חיה רוטברג, לא הוספי"תי לספר לה על טיולי.

דומה שמעבר לדלת אתה יכול לתוש בבדידותה אניגת־הדעת, ב"אצבעות ידיה הארוכות, אבל ה"גרומות והחולניות, האהזות ב"כבדות בעט. כתבי־ידה, האותיות שבנעוריה היו גזורות כה היטב, והחורטות. בערוב ימיה כבצפורן את הנייר, הוא אולי הדוקומנט היותר נאמן למקור שעשויה ו"נהמתה בלילות הנודדים, בשעה שהיא, כדבריה, קרובה אל ה"נקלה שבנקלים ואל הנבל ש"בנבלים, הער אף הוא, יותר מ"אשר אל הטובים והמובחרים, ה"ישנים להם באותה שעה שנת"מנוחות. איש לא ראה אותה ב"שבתה אל שולחן־הכתיבה, בהתחב"רית אל חריקת נעלי הלבד, באותם הדרים חרישיים, ליליים, אל יום ה"חורף הקצר עם העננים הנמר"כים, אל הבית בתוך החצר, ו"מאחוריו גני־הירקות, והלאה משם — כרייהאחו והנהר — מזוקקים ומוארים. באור הבינה והנסיון, רואה את עצמה, באותה שעה, כ"מין זכוכית נגטיבית, שנשארה רק היא היחידה לאחר שאבד ה"עצם המצולם ושומה עליה ל"הטביע את רשומה על הנייר, ל"מען הקים להם לדברים זכר.

נה הקטן הסמוך למיטתה אפשר היה עדיין לראות ליד ספר התנ"ך והמדרש את כלי התפירה שלה.

מכתבי האם והבת

א

תל"אביב 5.3.48
צפורה'לה היקרה,

קיבלתי היום את מכתבך ונתחיתי ממש. כל כך עצוב היה ללבי. הנסיעה שלך, אם רק לא התקררה, הרי בדיעבד, היא לא רעה: ראית משהו.

מה פה? — שואלת את, שום דבר חדש. מבשלים ס"ר לת ותפוחי אדמה ומדברים גרומיקו ונפט, נפט. את העתון עם הידיעות על הישועות והנח"מות את הלא רואה בוודאי, י. ד. (יעקב רבינוביץ — המע') היה פה בערב של אר"תו יום שנסעת, דיבר על הקווינקס ועל התנוות. היה נחנה לו תה ממותק היטב עם ביסקויטים, אז שאל — מי היא? שכת. הזכרון — מתאונן הוא — בוגד בו. ב"פויבלור אהר כך, כשהתלבש, רמו ללאה ולחיה שצריך ל"דת. עכשיו, אחרי שאיבדו את ששת המיליונים, צדק בכך. על ששת המיליונים הוא בר"כה, ממאן להנחם — יהודי גדול.

מרבקה קיבלתי היום כמה שורות: ר. מתכוון להיכנס. קיבלתי היום סוף סוף חצי פה נפט. ללאה ברלין הגידי שאני מכירה אותה ומוקירה. בסיפור "לעת עתה" ישנו פרק על ריכוז אחד. וזאת היא אשר היתה שם, האם של ה"גולים.

שלום לך, ילדתי, וכיתבי, אמא
שלום מהבהורות — מכל השלוש

ב

תל"אביב, 2.8.55
חבר ש. יהודאי היקר,

כותבת אני לך בשם אמא, אשר הכתיבה קשה עליה. אותך, חבר יהודאי, זוכרת היא יפה, הן אתה מאוהבי הספר היית כרוב בני גהלל, עודנה זוכרת את פרח השדה שהבאת לה (בתל"אביב לא היו מצויים פרחים בעת ה"היא), על איזה סיפור שלה שמצא הן בעיניך. (כמדומה לה שבתשעה באב היה ה"דר). כן, אז עוד נמצאו בתל"אביב בני־אדם אוהבי־ספר... עכשיו שוב אין אוהבים פה אלא את הקולנוע בלבד.

ועתה קבל את תודתנו על המתנה הנאה, אשר רבים נהנו ממנה. אנתון עצמנו אין לנו אוכלות ענבים, וחבל, הן בכל כך הרבה מסירות וחיבה ארזת אותם והלא מן הכרם שלך הם.

אשר לתפוחי־האדמה, אל תשלח יותר משק אחד (50 קילו), זה יספיק בהחלט. אין לנו צריכים הרבה, וזכור ש"הם צריכים להיות טריים — כלומר מן האדמה ולא מטה"סני קירור או מאיסום, שאז הם ספוגים חמרי־חיטוי — דבר שאמא רגישה לו במיר"חד.

ונא אל תשכח לצרף חש"בון.

שלום רב לך ולכל חברינו. ביחוד לזרחי ולאליעזר.

בברכה רבה מאמא וממני צפורה

היא מתנהלת תמיד על קו ה"שבירה, הלא בטוח, שבין הלקוניות והצהיזיחית מזה ובין ה"פיון המהוק מזה, ואש סגורה, כדברי אחד מ"אוהביה. מלחכת את קירות המלה מבזניגים. עימדת בפני קסמי הלשון, היא מספרת בצירופים הפשוטים ב"יותר על עולם שמתרגשות בו פור"עניות רבות, אבל מתרחשים בו לפרקים נסים. היא כותבת יפה מ"אוד על נערות צנועות וביישניות ועל ילדים האוכלים מרק גריסין ב"תפוחי־אדמה לפני ספי הכתים, ב"הוף, בקערותיהם, קערות העופרת, אשר לא תשכרנה. היא מיטיבה כה לכתוב על מראה החנויות האפלות עם שלטיהן הרופפים התלויים בנס ועם הדגים ההולנדיים אשר רבצו מבוטלים וקפואים בתכיותיהם, ושי"מתוך עיניהם העגולות, הפקוחות לרווחה, הציץ היאוש עצמו. יעקב פיכמן, בחכמה ובאהבה אין קץ, הצליח לכוון אל המקום, או נכון יותר, אל המרחק ממנו מספרת אמי נית הנובלה: הרי היא, כותב פיכ"בשטח מואר למרהוק.

הרחק מעבר לתחומי של הזכרון האישי אני מנסה לצוד את תווי־פניה המחמירים והמנומסים של כת הרינסנסה הקטנה של הספרות ה"עברית. על"פי שני הצלומים בלבד, דבורה בארון בשנת 1912. בת עש"רים וחמש. הצווארון הגבוה של חולצתה מקיף את צווארה, ועניבת"קטיפה שחורה או כחולה־כהה ענ"בה בקפדנות היישר מתחת לסנטי"רה. משהו גרמי בפני בת הרב ה"ליטאי וכהות סגפנית. שעה חלק ומסורק למופת, ושביל מפלג אותו מעל המצח ולמעלה. ותצלום שני, דבורה בארון בשנת 1935. בת אר"בעים ושמונה. מידת ההתרסה מפנה מקומה להשלמה כלשהי. בשמלד לבנה רקומה רקמת־צלבים וחלקתי צווארה גלוי, העיגולים השחורים מסביב לעיניה השקועות ושפתה ה"עליונה חופה מעט על הזפה הת"תונה. ישערה, כמקודם, חלק ומסור"רק, ושביל, והיא שמרה עליו כל ימיה, מפלג אותי מעל המצח ולמע"לה. ימים רבים היא סירבה להצטי"לם; להצטלם, כהצעתו, כותבת דבורה בארון למה שגרדון ממוסד ביאליק, לא אוכל עכשיו, החנם הקטלני החליאני קשה הקיץ. ואין לי כל אפשרות לשבת לפני הצלם. צילה הנאמן הם ימי המחלה הארו"כים והפחד מפני היופי האוזל ר"בגידת הזמי.

שכובה רוב זמנה על הספה, מכ"סה שמיכת צמר, מסיבה אל הכרים, חיוורת מאוד, שבה דבורה בארון ועולה בכל דברי חבריה, האור ב"חדרה היה מטושטש, נזכר נחום גוטמן, קמטי־השמיכה, שחבקו את גופה שידע סבל שנים רבות, היו זוויתיים וסגורים, כמו בתמונות קדומים של ציירי־ימי־הביניים. את כניסתה לחדר באור החיוור של ביד־השמשות מזכיר דוד זכאי: היא בתדר אחר, עוד מעט ותצא, הנה היא כאה. מטפחת כהה על כתפיה הנפולות, רק קומתה נשארה לה מכל תמודותיה, ואם יציאתה מז"כירה חיה רוטברג: במשך שנים לא ראיתיה מתהלכת, תמיד בבואי היתה שוכבת, ודוקא בביקורי ה"אחרון יצאה לקראתי מחדרה, לבו"שה נאה ולרגליה נעלי לכה. היא צעדה בקושי, עם מקל ביד, ואמרה בעצב: הנה כך הולכים, ופניה היו נוגים, כאדם הרואה את המוות לנגד עיניו.

בחדרים הנקיים, המסודרים בפשי"טות, בין אינוונטר שכה אהבה ל"השתהות ולתארו אחד לאחד בסי"פורית, סוגרת עצמה דבורה בארון שנים רבות. אשה איסטניסית ז"הדקה ורפה כביצה שלא נולדה קליפתה, שכל מזונה בומנים מסויי"מים גריסי שיבולת־שועל מסוג מ"יחה, הופכת את סביבתה הקרובה לאינקובטור. בתה היחידה והחור"לנית טורחת סביבה כל חייה, דאג"נית, והאורחים, שהיו מרבים לפקוד את הבית בחי בעלה, הולכים ו"מתמעטים. סדר יומה קבוע, בבוקר שני ספלים תה, שאת האחד היא שותה, בשמונה, בערך, פותחים את התריס והיא מקבלת סולת ב"חלב. אחייכן היא קוראה את ה"עתון, מתלבשת וכו'. בשתיים־עשרה מתחילה להכין את ארוחת־הצהרים — תפוחי־אדמה, חלמון וכו'. את תפוחי־האדמה מבשלת ל. במסי"רות מתוך רגש אחריות, מכהנת ממש, בארבע באה חיה, היא המת"קינה לה את ארוחת־הערב, מסי"דרת את החלון וקוראה לפני, מ"אז לקתה בעיניה באות מדי יום, בשעה קבועה, נשים שלירות, עלי"פ"רוב עממיות, וקוראות לפניה מן הקלטיקנים הישנים הרוסיים ו"גם קצת ספרות עברית, ועל שולחי